

ИЛАРИОН ЛОВЧАНСКИ – НЕСЪСТОЯЛИЯТ СЕ БЪЛГАРСКИ ЕКЗАРХ

Лео Митев

специалност „История“, IV курс

Abstract: In this text we are trying to restore the life and achievements of an Orthodox priest, and particularly his participation in Bulgarian National Church Movement. Having chosen to join the leaders of the religious struggle, Ilarion of Lovech soon started playing a major role in organizing the newly established ecclesiastical institutions and their first steps with regard to solving the issue of the future Bulgarian exarch. Though his spiritual leadership withered on the vine, the bishop remained in history as a unifier of Bulgarian congregation, whose destiny reflected all the aspirations and hardships of the time.

Преди да преминем към същината на дискутираната тема, е необходимо да скицираме краткия биографичен портрет на бъдещия първосвещеник. Ранните му години, разбира се, са слабо документиранни, но наличната изворова база позволява да възстановим не малка част от първата половина на живота му. Иларион, със светско име Иван Иванов, е роден на границата между осемнадесетото и деветнадесетото столетие в махала Горни Чукани, намираща се в близост до град Елена, в незаможно семейство. Обучението му започва в Еленското килийно училище, където усвоява четмо и писмо при отец Дойно Робовски, а по-късно продължава в хилендарския метох „Въведение Богородично“. През 1810 г. постъпва в Къпиновския манастир „Свети Николай Чудотворец“ и след известен период на послушание приема иноческото име „Иларион“, под което ще служи в светата обител до навършване на 27-годишна възраст. Близо четвърт век посвещава на църковните дела в Търновската митрополия, за да бъде ръкоположен през 1852 г. за епископ на Ловчанската епархия с покровителството на цариградския патриарх и великия везир. В разгара на църковнонационалното движение, поставило си за цел самостоятелен статут на българската православна институция, в края на 1868 г. високопоставеният архиерей подава

оставката си пред Патриаршията и се присъединява активно към духовните ръководители на религиозната борба в Цариград – Иларион Макариополски и Паисий Пловдивски. Като най-възрастен и най-рано ръкоположен от останалите владици, Ловчански бива избран за председател на временните екзархийски управителни органи, заседаващи в османската столица по въпросите за устройството на предстоящата църковна йерархия. В изпълнение на султанския ферман от 27 февруари 1870 г. еленският свещеник застава начело на новосъставения Привременен смесен съвет и ръководи наследилния го година по-късно Църковно-народен събор, чиито заседания работят по приемането и реализирането на устава на Българската екзархия. Опитите за успешен избор на духовен предстоятел за пореден път срещат неотстъпчивите позиции на Патриаршията, а това налага и промяна в подхода на ловешкия владика, който до този момент поддържа умерена линия на поведение спрямо гръцките йерарси.

Именно тази промяна мотивира и участието му в неканоничната църковна служба, извършена на Богоявление в столичния български храм.

Внимателният анализ на изворите и последвалите събития осветява ролята на Иларион във въпросната демонстрация, която далеч надхвърля формалното му участие. Неговото включване в планираната акция е резултат от окончателното му разочарование от непостигнатия компромис между двете църковни институции. Показателна в случая е отговорността, която поема ръководителят, искайки разрешение от действащия патриарх за служене в черквата в навечерието на празника. Въпреки уговорената среща и предвидливо спазените канонични условия, Антим VI отхвърля изрично предявената молба, с което пренебрегва не само волята на архиереите, а и постановеното в правителствения ферман. Категоричният отказ идва да покаже, че всички възможности за дипломатично разрешение на спора са изчерпани и следва да се премине към по-крайни действия.

След кратко активизиране на радикално настроените църковни дейци в Цариград, на 6 януари 1872 г. на богоявленския празник Иларион Макариополски, Панарет Пловдивски и Иларион Ловчански отслужват тържествена литургия в храма „Света София“, с което провокират намесата на патриаршеските власти. Причината за неодобрителната реакция е в утвърдената преди няколко години забрана владици да служат на територията на чужда митрополия без разрешението на титулярния архиерей.

Отговорът на Вселенската църква не закъснява и много скоро божиите служители са низвергнати и изпратени на заточение.

Първата обща служба на тримата духовници, отразена широко във възрожденската историография, е пример за взаимодействие между авторитетни, но доскоро противоречащи си фигури. Известно е, че по време на великденските събития от 1860 г. ловчанският епископ не само стои в страни, а и открито не одобрява действията на съгражданина си Макариополски. Неговото присъствие в богоявленската служба обаче ще се окаже незаменяемо и съзнателно целено, защото, както пише в спомените си Варненско-Преславският митрополит Симеон: съслужението с лишен от сан архиерей прави деянието „по-порочно и неизвинимо пред очите на Патриаршията”.

В небезобидното участие на дядо Ловчу се убеждаваме и няколко дни по-късно, когато в неделния девети януари свещеникът отново служи без позволение в храма и ръкополага един дякон. Последните действия, извършени по „великденски модел”, демонстрират независимостта на българската църковна йерархия от установената патриаршеска структура.

На пръв прочит неканоничните прояви целят да предизвикат вниманието на Високата порта, която с решителни действия да намери помирителна точка между двете страни в конфликта. Не без основание обаче редица изследователи на църковното ни движение твърдят, че Богоявленската акция е целенасочено проведена провокация от правителството на великия везир Махмуд Недим паша, с която се стреми да възстанови авторитета си сред своите християнски поданици и европейски съюзници. Можем да допуснем, че зад османските интриги стои и скритият страх на Портата, че едно църковно администриране ще се окаже предпоставка за реализиране на национално-политическото обособяване на българския народ.

Изменчивите позиции на турската администрация личат най-вече в пренебрежимите последици от родното дръзко начинание. За разлика от останалите провинили се владици, Иларион получава първото си църковно наказание – лишен е от сан, което по-късно ще направи екзархийската му кандидатура нежелана за руското посолство и Патриаршията и невъзможна за утвърждаване от Високата порта. На 21 януари по нареждане на султана и с изричното настояване на патриарха тримата архиереи

са изпратени на заточение с кораб до Измит. В тази ситуация ясно проличава благосклонното отношение на османското правителство, което осигурява на заточениците добри условия на пребиваване в центъра на града, при това само за шест дни. Нетипично проявеното съчувствие в известен смисъл оборва тезата на някои изследователи, че организираните протести на цариградските българи са в основата на реабилитирането на наказаните. Въпрос на предварително планиране или на случайно стекли се обстоятелства, скорошното решение от 27 февруари за отмяна на присъдите слага край на символичното заточение и бива последвано от заповед, признаваща легитимността на Привременния съвет. Именно приписаната роля на мъченик и страдалец, с която се ползва митрополитът, вероятно ще наклони везната по посока на екзархийския престол на предстоящото съборно заседание.

На 11 февруари 1872 г. излиза правителственото разрешение за започване на процедура по избор на църковен предстоятел. Известно е, че в заповедта на везира фигурират имената на Антим Видински, Паисий Пловдивски и Иларион Ловчански. Панарет Пловдивски и Иларион Макариополски не са част от възможното решение на проблема заради предубеденото отношение към тях от страна на Патриаршията, с което Портата е длъжна да се съобрази. С пристигането на правителствения акт започват разгорещените дискусии в Съвета, който няма единодушно мнение по въпроса кой има право на участие в гласуването.

По темата за персоналното назначение правителственото становище не предполага особено големи възможности. Погърченият албанец Паисий не веднъж е заявявал, че отказва предложението заради тежката болест, която ще отнеме живота му едва в края на същия месец. Еленският свещеник, от своя страна, също търпи не малко упреци – току-що отнетия църковен сан, липсата на системно богословско образование и напредналата възраст са част от причините, разколебаващи уместността на избора му. Като че ли по-слабо оспорима е кандидатурата на видинския митрополит, който се ползва с нескритата подкрепа на руския посланик.

В съботния ден на 12 февруари 1872 г. се състои тайното гласуване, като със седем срещу шест гласа за първи български екзарх е избран Иларион Ловчански. Въпреки неубедителната победа, повечето религиозни и светски лица в столицата виждат в лицето

на новия духовен пастир обединител, който няма да направи отстъпки от поставените искания за присъединяване на всички български епархии към диоцеза на църквата. За мнозина отказът му от подобно компромисно споразумение се обосновава с негативното мнение на Портата и руското посолство, които не приемат един низвергнат от вселенската институция епископ да заеме водеща позиция.

Нескрито остава влиянието на радикално настроените дейци около д-р Стоян Чомаков върху проведеното гласуване. Допуска се, че еленчанинът не е единствената им кандидатура, но останалите им фаворити, в т.ч. Панарет Пловдивски и Натанаил Охридски, по различни причини се оказват неподходящи за високия пост. Интересно е мнението на Илия Тодев, което в обобщен вид изглежда така: макар слаб и инертен, изпълнителният ловешки владика е възможно най-удобният вариант, обслужващ амбициите на радикалните сили.

Не след дълго става ясно, че Патриаршията няма да признае легитимността на избора. Този път с позицията ѝ се солидаризират и османското правителство, и граф Игнатиев, които привиждат зад фигурата на Иларион крайно настроената българска група, неотстъпчива в спора си с вселенските отци. Тук проличава и липсата на амбиция у свещеника, тъй като, въпреки някои единични прояви на съпротива, българските църковни дейци бързо склоняват да потърсят ново решение, приемливо за всички страни.

Макар и официално неинтронизиран, временният екзарх заема службата на духовен предводител в продължение на четири дни – от 12 до 16 февруари 1872 г. Спорът за евентуално оказания натиск за оставката на божия служител е донякъде безпредметен, доколкото стечението на обстоятелствата не е в противоречие с желанията му. Напротив, епископът напуска със смирение, а както съдим и от личните му кореспонденции – с известно облекчение, поверената му длъжност, за да даде път на мирно уреждане на въпроса. Ако все пак потърсим причина за оттеглянето, едва ли напредналата възраст би могла да бъде единствената причина за него. Без съмнение, към владиката са били отправяни настойчиви съвети както от властите, така и от руските дипломати и от авторитетните членове на Привременния съвет. Указанията, естествено, лесно срещнали разбиране у духовника, който приел съдбата си на неосъществения първи.

Неясна остава ролята му в последвалите събития при избора на екзарх Антим I. Имаме основания да допуснем, че Иларион се присъединява към радикалните редици, гравитиращи около Чомаков, макар и да не е от активните участници в последните етапи на църковната борба. Отношенията между свещеника и изявения търговец заслужават специално внимание най-малко заради изказаните предположения за намеса на копривщенеца в решението на духовника да напусне Патриаршията и да стане съпричастен на българската кауза.

Създалото се положение обаче не подронва авторитета на еленския деятел. Показателно е засвидетелстваното уважение от страна на новоизбрания екзарх, който кани Иларион Ловчански на първата си тържествена литургия на 11 май в църквата „Свети Стефан” и в съслужение с Иларион Макариополски и Панарет Пловдивски, йерарсите демонстрират синодалната форма на управление на църквата и липсата на конкуренция за първенство над институцията.

Последното им съвместно начинание предизвиква гнева на Цариградската патриаршия, която обявява Българската църква за схизматична, а българите – за изключени от общността на православните народи. Съборното определение отлъчва седем български архиереи, сред които и известния сред сънародниците си дядо Ловчу. Неговият престой в османската столица върви към своя край, а провъзгласяването на схизмата му дава непосредствен повод за отпътуване за Кюстендилската епархия, където ще се заеме с устрояване на приетия екзархийски ред. След поредица от нови прекеждия Иларион ще приключи там земните си дни, за да остане в историческата памет като един от своеобразните духовни обединители на нацията, в чийто живот се отразяват всички тежнени и изпитания на епохата, в която един православен народ ще търси пътя си към религиозно и политическо единение.

Библиография:

Бонева, В. Иларион Макариополски. София, 2022.

Кирил Митрополит Пловдивски. Натанаил митрополит Охридски и Пловдивски. София, 1952.

Минчев, Й. Иларион Ловчански и Кюстендилски - живот и дейност. Велико Търново, 2021.

Митев, П. Българското възраждане. София. 2012.

Радев, С. Македония и Българското възраждане. София, 2013.

Радивоев, М. Време и живот на Търновския митрополит Илариона. София, 1912.

Симеон митрополит Варненски и Преславски. Съчинения. Т.1. Църква и история. София, 2011.

Тодев, Ил. Д-р Стоян Чомаков. София, 2003.